

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

BOJXONA TO'LOVLARINI HISOBLASH VA HISOBINI YURITISHDA RAQAMLASHTIRISH MUHIM OMIL SIFATIDA

Tuxtamurodov Bobur Baxtiyor ugli

Tamojennyi komitet, g. Tashkent, Uzbekistan

E-mail: boburtuxtamurodov66@gmail.com

Annotatsiya:

Ushbu maqolada bojxona ma'muriyatchiligini hujjatlarni qayta ishlashga yo'naltirilgan an'anaviy funksiyadan ma'lumotlarni raqamlashtirish asosida shaffof mexanizmlarini yaratishga oid taklif va tavsiyalar keltirilgan. Shuningdek, bojxona organlari tizimida bojxona to'lovlarini to'g'ri va o'z vaqtida undirishda raqamlashtirishning ahamiyati keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, bojxona to'lovlari, bojxona hisobi, savdoni soddalashtirish, ma'lumotlar interoperabelligi, risklarni boshqarish.

Аннотация:

В данной статье представлены предложения и рекомендации по трансформации таможенного администрирования от традиционной модели, ориентированной на обработку документов, к созданию прозрачных механизмов на основе цифровизации данных. Кроме того, подробно раскрывается значение цифровизации в системе таможенных органов для обеспечения правильного и своевременного взимания таможенных платежей.

Ключевые слова: цифровая трансформация, таможенные платежи, таможенный учет, упрощение торговли, интероперабельность данных, управление рискам

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Abstract:

This article presents proposals and recommendations for transforming customs administration from its traditional document-processing function toward the establishment of transparent mechanisms based on data digitalization. It also comprehensively examines the importance of digitalization in the customs system for ensuring the accurate and timely collection of customs duties and payments.

Keywords: digital transformation, customs payments, customs accounting, trade facilitation, data interoperability, risk management.

Kirish

Jahon savdo tashkilotining Savdoni soddalashtirish to'g'risidagi bitimi chegaradagi asossiz xarajatlarni kamaytirish bo'yicha global siyosiy yondashuvni shakllantirdi. Logistika samaradorligi indeksleri ham bo'jxona va chegara boshqaruvini savdo-logistika muhitining muhim elementi sifatida baholaydi.

JST baholashlariga ko'ra, bitimning to'liq bajarilishi savdo xarajatlarini o'rtacha 14,3 foizga qisqartirishi va import-eksport vaqtini sezilarli kamaytirishi mumkin. Keyingi xalqaro standartlar hujjatlarni elektron shaklda topshirishdan ancha keng yondashuvni taklif qilmoqda. WCO Time Release Study Guide 4-versiyasi jarayonlarni xaritalash va vaqtni izchil o'lchashni, WCO Data Model 4.2.0 transchegaraviy ma'lumot elementlarini standartlashtirishni, 2025-yilgi SAFE Framework esa risklarni boshqarish, idoralararo hamkorlik va ta'minot zanjiri xavfsizligini zamonaviy raqamli arxitektura bilan uyg'unlashtirishni nazarda tutadi.

Mavjud adabiyotlarda savdoni soddalashtirish, raqamli transformatsiya, ma'lumotlar analitikasi va risklarni boshqarish tashkiliy samaradorlikni oshirishi keng asoslangan. Biroq uchta bo'shliq saqlanib qolmoqda.

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Birinchidan, savdoni soddalashtirishga oid ishlarning ko'pchiligi fiskal hisob zanjiri yaxlitligidan ko'ra rasmiylashtirish vaqti yoki savdo oqimlarini o'lchaydi. Ikkinchidan, raqamli transformatsiya bo'yicha tadqiqotlar texnologiya, tashkiliy o'zgarish va qiymat yaratishni umumiy darajada izohlaydi, biroq ularning bojxona fiskal ma'muriyatchiligida o'zaro ta'sirini yetarli darajada aniqlashtirmaydi.

Uchinchidan, Markaziy Osiyo mamlakatlari bo'yicha, ayniqsa aniqlik, tezlik, monitoring, integratsiya va inson omili xatolarini kamaytirishning nisbiy hissasini bitta empirik modelda baholovchi dalillar cheklangan.

Bugungi kunda bojxona ma'muriyatchiligini hujjatlarni qayta ishlashga yo'naltirilgan an'anaviy funksiyadan raqamlashtirishga asoslangan fiskal boshqaruv tizimiga aylantirmoqda. Raqamli transformatsiya Mazkur tadqiqotda O'zbekistonda raqamli tizimlardan foydalanish, ma'lumotlarni qayta ishlash tezligi, hisob-kitoblarning aniqligi, real vaqt monitoringi, inson omili xatolarini kamaytirish va ma'lumotlar bazalarini integratsiyalash bojxona to'lovlarini hisoblash hamda hisobini yuritish samaradorligi bilan qay darajada bog'liqligi baholanadi. Empirik baza bojxona organlari, bojxona brokerlari, tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari, moliya va buxgalteriya sohasi hamda axborot texnologiyalari mutaxassislarini qamrab olgan tuzilmaviy so'rovnomaning 600 ta kuzatuvidan iborat.

Ta'kidlash joizki, Raqamli transformatsiyani qog'oz hujjatlarni elektron faylga aylantirish bilan tenglashtirish metodologik jihatdan to'g'ri emas. Vial raqamli transformatsiyani raqamli texnologiyalar yuzaga keltirgan o'zgarishlarga javoban tashkilotning strategik yo'nalishi va qiymat yaratish mexanizmi tubdan qayta quriladigan jarayon sifatida izohlaydi. Verhoef va hammualliflar ham digitizatsiya, raqamlashtirish va raqamli transformatsiyani farqlab, so'nggi bosqich tashkiliy tuzilma, kompetensiya va natija ko'rsatkichlarining o'zgarishini talab qilishini ta'kidlaydi. Bojxona kontekstida elektron deklaratsiya digitizatsiya; avtomatik

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

validatsiya va onlayn to'lov raqamlashtirish; deklaratsiya, ruxsatnoma, transport ma'lumotlari, bank tasdig'i, risk analitikasi hamda auditni yagona boshqariladigan qaror arxitekturasiga birlashtirish esa raqamli transformatsiyadir.

O'zbekistonda bojxona sohasini raqamli transformatsiyalashning keyingi bosqichi alohida texnologiyalar ro'yxati atrofida emas, balki institutsional salohiyatlar asosida tashkil etilishi lozimligini ko'rsatadi. MJND modeli beshta o'zaro bog'liq islohot paketiga aylantirilishi mumkin (1-jadval).

1-jadval Bojxona to'lovlari hisobi uchun MJND modeliga asoslangan islohot paketlari

Islohot paketi	Asosiy vositalar	Hal etiladigan muammo	KPI va kutilayotgan fiskal ta'sir
1. Ma'lumotlarni boshqarish	WCO DM 4.2.0, master-data registri, validatsiya qoidalari	Kodlarning nomuvofiqligi, takror kiritish, manbani zaif tekshirish	To'liqlik, izchillik, tafovutlar ulushi; hisob aniqligi oshadi
2. Jarayon vaqtini o'lchash	TRS Version 4, process mining	O'lchanmaydigan kechikishlar va bo'g'inlararo uzilish	Median va 90-persentil vaqt; qonuniy chiqarish va to'lov tezlashadi
3. Riskka asoslangan nazorat	SAFE 2025, SI, tushuntiriladigan human-in-the-loop	Bir xil nazorat va samarasiz tekshiruv taqsimoti	Risk hit-rate, daromad qaytimi, false-positive; nazorat resursi samarasi oshadi
4. Daromadlar tizimi	Yagona to'lov ID, e-payment, registr va reconciliation engine	Hisoblash, to'lov, qarzidorlik va tuzatish o'rtasidagi uzilish	To'lov kechikishi, mos kelmagan to'lov, qarzidorlik yoshi; tushum to'liqligi oshadi
5. Audit va barqarorlik	O'zgartirishga chidamli loglar, RBAC, anomaliya monitoringi, BCP/DR	Audit izining zaifligi va kiber-fiskal risk	Loglar to'liqligi, tiklanish vaqti, ruxsatsiz o'zgarish; huquqiy himoya va uzluksizlik kuchayadi

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Birinchi ustuvor yoʻnalish WCO Data Modelga mos boʻlxona maʼlumotlar lugʻatini yaratishdir [6]. TIF TN kodi, kelib chiqish, boʻlxona qiymati, valuta, miqdor, oʻlchov birligi, boʻlxona rejimi, preferensiya, tadbirkor identifikatori, ruxsatnoma identifikatori, toʻlov identifikatori va kafolat holati kabi muhim maydonlar yagona taʼrif, masʼul egasi, validatsiya qoidasi va oʻzgarishlarni boshqarish tartibiga ega boʻlishi lozim. Master-data oʻzgarishlari versiyalanishi, har bir tranzaksiya esa hisoblash paytida qoʻllangan qoidalar toʻplamini saqlashi kerak.

Integratsiya oddiy texnik ulanishdan semantik verifikatsiyaga oʻtishi lozim. Ikki idora bir xil maydonni turlicha talqin qilsa, API ulanishining oʻzi yetarli emas. Tizim ruxsatnoma va sertifikatning mazmuni, maqomi, amal qilish muddati va vakolatli manbasini tekshirishi kerak. Amaliy birinchi bosqich sifatida boʻlxona deklaratsiyasi, bank toʻlov tasdigʻi, soliq identifikatsiyasi va aylanma maʼlumotlari hamda tanlangan ruxsatnoma registrlari oʻrtasidagi integratsiya taklif etiladi.

Yagona boʻlxona daromadlari registri majburiyatning toʻliq hayotiy siklini qayd etishi kerak: hisoblash, toʻlov topshirigʻi, bank tasdigʻi, oʻzaro moslashtirish, chiqarishga ruxsat, tuzatish, qaytarish, qarzdorlik, majburiy undirish va audit natijasi. Har bir tranzaksiya yagona toʻlov identifikatoridan foydalanishi lozim. Registr gʻaznachilik yoki bank tizimini almashtirmaydi; u huquqiy hisoblangan majburiyatni real tushum va keyingi oʻzgarishlar bilan bogʻlaydigan boʻlxona “system of record”i vazifasini bajaradi.

Avtomatik moslashtirish faqat jami koʻrsatkichlarni chiqarish bilan cheklanmasdan, istisnolarni tasniflashi kerak. Masalan, kam toʻlov, ortiqcha toʻlov, takror toʻlov, deklaratsiyasiz toʻlov, toʻlovsiz deklaratsiya, valuta tafovuti, bank tasdigʻining kechikishi yoki chiqarishdan keyingi tuzatish. Istisnoning “yoshi” boshqaruv KPliga aylanishi va oddiy ishlov berish muddati bilan yechilmagan fiskal riskni farqlash imkonini berishi lozim.

TRS davriy ravishda oʻtkazilishi va tranzaksiya darajasidagi jarayon maʼlumotlari

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

bilan bogʻlanishi lozim. Oʻrtacha rasmiylashtirish vaqti uzoq davom etuvchi holatlarni yashirishi mumkin. Shu sababli monitoring median, persentillar va bosqichlar kesimidagi vaqtlarni qamrab olishi kerak. Fiskal zanjirda deklaratsiyani qabul qilishdan hisoblashgacha, hisoblashdan toʻlovgacha, toʻlovdan moslashtirishgacha, moslashtirishdan chiqarishgacha va chiqarishdan keyingi tuzatishgacha boʻlgan vaqt alohida oʻlchanishi maqsadga muvofiq.

Samaradorlik dashboardlari tezlikni sifat bilan bogʻlashi zarur. Xatolar, nazoratdan keyingi tuzatishlar yoki mos kelmagan toʻlovlar koʻpaygan boʻlsa, boʻlinma faqat tezroq chiqarish uchun ragʻbatlantirilmasligi kerak. Muvozanatli KPilar vaqt, aniqlik, risk qaytimi, tadbirkorlar uchun xizmat sifati va qoʻshimcha fiskal undirishni birgalikda baholashi lozim.

SI va mashinaviy oʻqitish modellari dastlab rasmiy qarorni almashtirmasdan, uni qoʻllab-quvvatlashi kerak. Har bir risk balli noodatiy birlik narxi, kelib chiqishdagi nomuvofiqlik, tadbirkor tarixi, miqdor anomaliyasi, hujjatlar tafovuti yoki tarmoq aloqalari kabi tushuntiriladigan omillar bilan birga berilishi lozim. Xodim tavsiyani qabul qilish yoki rad etish sababini qayd eta olishi kerak.

Tadqiqot natijalari manfaatdor tomonlar bojxona toʻlovlarini hisoblash va hisobini yuritish samaradorligini avvalo hisob-kitoblar aniqligi, monitoring samaradorligi va maʼlumotlarni qayta ishlash tezligi bilan bogʻlashini koʻrsatdi. Inson omili xatolarini kamaytirish, maʼlumotlar bazalarini integratsiyalash va raqamli tizimlardan foydalanish ham musbat koeffitsiyentlarga ega, biroq texnologiyani joriy etishning bevosita bogʻliqligi eng kichik boʻldi. Ushbu natija raqamli transformatsiyaning institutsional talqinini qoʻllab-quvvatlaydi: tizim fiskal jarayonning sifati, koʻrinuvchanligi va oʻz vaqtida bajarilishini yaxshilagan taqdirdagina real fiskal qiymat yaratadi.

Fikrimizcha, Oʻzbekiston uchun siyosiy ustuvorlik yangi raqamli ilovalarni koʻpaytirishdan iborat emas. Asosiy vazifa mavjud va kelajakdagi tizimlarni

Global Conference on Multidisciplinary Research and Innovation

Hosted Online from Berlin, Germany

Date: 2nd June, 2026

Website: <https://econferencia.com>

boshqariladigan, audit qilinadigan va real vaqt rejimida ishlaydigan yagona fiskal arxitektura sifatida ishlashini ta'minlashdir. Eng tez natija master-data boshqaruvi, idoralararo semantik verifikatsiya, bojxona daromadlari registri, avtomatik moslashtirish, TRSga asoslangan muvozanatli KPilar va inson nazoratidagi risk analitikasi orqali olinishi mumkin. Ushbu choralar tez va prognoz qilinadigan bojxona jarayonlarining savdoni soddalashtirish afzalliklarini saqlagan holda fiskal ishonchlilikni mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. World Bank. (2023). Logistics Performance Index 2023. World Bank. <https://lpi.worldbank.org/report>
2. World Trade Organization. (2015). World Trade Report 2015: Speeding up trade—Benefits and challenges of implementing the WTO Trade Facilitation Agreement. WTO. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/world_trade_report15_e.pdf
3. World Trade Organization. (2017). WTO's Trade Facilitation Agreement enters into force. WTO.
4. World Customs Organization. (2025a). Time Release Study Guide, Version 4. WCO. <https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/time-release-study.aspx>
5. World Customs Organization. (2025b). SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade. WCO.
6. Vial, G. (2019). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. The Journal of Strategic Information Systems, 28(2), 118–144. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003>
7. Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., Bhattacharya, A., Dong, J. Q., Fabian, N., & Haenlein, M. (2021). Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. Journal of Business Research, 122, 889–901. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.09.022>